

**PRVI DRVOREDI I ŠETALIŠTA U MOSTARU – POVIJESNI
PRIKAZ I DANAŠNJE STANJE**

**FIRST AVENUES AND PROMENADES IN MOSTAR - HISTORICAL
SURVEY AND PRESENT SITUATION**

Katica Arar

SAŽETAK

Kraj 19. i početak 20. stoljeća donosi velike promjene u razvoju Mostara. Dolaskom Austro-Ugarske u ove krajeve dolazi i do značajnog prodora europskih utjecaja u svim oblastima života, a napose u graditeljstvu, koje mijenja orijentalnu fizionomiju grada unoseći nove oblike europske arhitekture i urbanizma. U tom razdoblju dolazi i do prvih planski uređenih vrtova oko javnih zgrada i industrijskih objekata, kao i izgradnje aleja, koje postaju jedno od obilježja Mostara. Poznata aleja platana i trg Rondo nastali su 1896. godine po uzorima rješenja zvjezdastog tipa, a djelo su inženjera Miloša Komadine koji je i najzaslužniji za izgradnju prvih perivoja i šetališta u Mostaru.

U članku se upozorava na značenje povijesnih drvoreda i šetališta u stvaranju urbanog identiteta Mostara, kao i važnosti njihove zaštite i očuvanja u izvornom izgledu. Ovi drvoredi, kao urbanistički i elementi parkovne arhitekture Mostara, neizbrisivi su iz slike grada i čine ga prepoznatljivim, ponajprije svojim estetskim ugođajem.

ABSTRACT

The end of the 19th and the beginning of the 20th century brought great changes in the development of Mostar. Upon the arrival of Austro-Hungary there came a remarkable penetration of European influences in all spheres of life including, of course, architecture which changed the oriental physiognomy of the town introducing new forms of European architecture and city planning.

In this period there appeared first landscaped gardens around the public buildings and industrial buildings, and alleys, which became one of the features of Mostar. The well-known plane-trees alley and the Rondo Square were made in 1896 following a starlike model, and are a work of the engineer Miloš Komadina, the man who made the first parks and alleys in Mostar.

The article indicates the importance of historical alleys in the formation of urban identity of Mostar and the need for their protection. The alleys, as elements of urban planning and garden architecture of Mostar, are essential for the city image and identification.

UVOD

Slika Mostara proistekla je iz njegove topografije, društveno-povijesnog i kulturnog nasljeđa, političkih i gospodarskih uvjeta, kao i njegove više-manje osmišljene urbanističke kompozicije i strukture. U formiranju slike grada koju Mostar ima danas kao i oblikovanju njegove prepoznatljivosti, važnu ulogu svakako je imala i parkovna arhitektura. Njen značajniji razvoj u Mostaru počinje krajem 19. i početkom 20. stoljeća dolaskom Austro-Ugarske, koja uklapajući moderno i tradicionalno ostavlja snažan i prepoznatljiv trag.

Kao najznačajniji urbanistički i projekt parkovne arhitekture iz tog razdoblja, djelo inženjera Miloša Komadine, je rješenje prometne mreže Rondo, gdje se od kružne, središnje ozelenjene površine, radijalno pruža šest ulica. Okružje Rondo čine aleje s privatnim reprezentativnim vilama s uređenim prilazima i vrtovima.

I danas, zahvaljujući stablima orijentalnih platana starosti oko 120 godina, te stablima krupnolisnih lipa starosti oko 100 godina, kao i malobrojnim preostalim vrtovima oko vila, ovo je najljepši dio grada koji nažalost zbog nebrige sve više propada.

Nastanak mostarskih aleja i drvoreda

Za vrijeme Turske vladavine na prostoru Mostara javnih parkova i vrtova uopće nema. Prisutni su isključivo privatni vrtovi oko stambenih kuća avlije, te vrtovi uz sakralne objekte. Prema saopćenju Fukareka (Šolić, 1974.) dudove duž putova u Hercegovini sadio je još hercegovački vezir Ali-paša Rizvan-

Slike 1 i 2 Aleja u Ulici kneza Branimira zaštićena rješenjem Zavoda kao dendrološki spomenik prirode I kategorije (snimljeno 2004.)

Slike 3 i 4 Aleja platana u Ulici Nikole Šubića Zrinskog i drvored lipa u Ulici kraljice Katarine (snimljeno 2004.)

begović, a dobio ih je iz nekog rasadnika u Metkoviću u zamjenu za hrastovinu iz Dubrava kojom su Metkovičani popravili most preko Neretve.

Po dolasku Austro-Ugarske s razvojem grada izgrađeni su i prvi gradski parkovi, nastali planskim radom. Već krajem 19. stoljeća oko Rondona, na Trgu hrvatskih velikana podignuto je šest radijalnih aleja uz novoizgrađene ulice. Ulica Nikole Šubića Zrinjskog i Ulica kneza Branimira zasade su stablima orijentalne platane (*Platanus orientalis* L.). Prema Šoliću (1974.) zasnovana je 1884. godine, dok Pehar (1971.), kao godinu podizanja ovog drvoreda spominje 1896. godinu. Ulica kraljice Katarine i Ulica kralja Tvrtka zasade su od 1902. do 1910. godine (Šolić, 1974.) stablima krupnolisne lipe (*Tilia platyphyllos* Scop.), dok su Ulice Petra Krešimira IV i Ulica kneza Mihajla Viševića Humskog bile zasade običnim orahom (*Juglans regia* L.).

Prema Peharu (1971.), sadnice orijentalne platane donesene su iz Austrije, dok su sadnice krupnolisne lipe uzete s prirodnih staništa, iz kanjona Dive Grabovice i Ugrovite s planine Prenj.

Aleja platana, rješenjem Zavoda zaštićena je kao dendrološki spomenik prirode. Prema Pravilniku o kriterijima za kategorizaciju dobara kulturno-povijesnog i prirodnog naslijeđa, kao i o postupku za kategorizaciju (Sl. list BiH br. 29/86 od 31. srpnja 1986. g.), članovima 16., 18. i 20., svrstana je u I kategoriju objekata prirodnog naslijeđa.

U pionirskim radovima na izgradnji mostarskih perivoja i aleja najveće zasluge svakako ima inž. Miloš Komadina, koji je 1897. godine proglašen počasnim građaninom Mostara. Na žalost, niti jedna od spomenutih ulica, koje je projektirao i izgradio, danas ne nosi njegovo ime. Njegov grob u groblju Masline jedino je obilježje koje Mostar podsjeća na jednog od njegovih najvećih graditelja.

Povijesni pregled introdukcije drveća u Mostaru

Vrste drveća koje su se sadile u vrijeme turske vladavine u Mostaru su: *Cupressus sempervirens* L., *Celtis australis* L., *Tilia tomentosa* Moench, *Juglans regia* L., *Morus alba* L. (Pihler, 1889., 1902.). Iz ovog kratkog prikaza možemo zaključiti da su se prvenstveno uzgajale autohtone vrste drveća, kao i vrste koje su već davno unesene u ove krajeve i tako su se dobro udomaćile da ih smatramo autohtonima. Ovim vrstama, u biološkom i estetskom pogledu, alohtone vrste slabo mogu konkurirati prije svega što domaći stil arhitekture ne dozvoljava veću uporabu egzota.

U ovom razdoblju u parkovima i vrtovima Mostara uzgajane su brojne autohtone i alohtone vrste drveća, a tada introducirane i najčešće korištene vrste su: *Pinus nigra* J. F. Arnold, *Pinus halepensis* Mill., *Taxus baccata* L., *Cedrus atlantica* (Endl.) Manetti ex Carrière, *Cedrus libani* A. Rich., *Cedrus deodara* (Roxb.) G. Don, *Quercus ilex* L., *Eriobotrya japonica* (Thunb.) Lindl., *Platanus orientalis* L., *Platanus xhispanica* Münchh., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia cordata* Mill., *Paulownia tomentosa* (Thunb. ex Murray) Steud., *Cercis siliquastrum* L., *Sophora japonica* L., *Maclura pomifera* (Raf.) C. K. Schneid. i dr. (Šolić, 1974.).

I za introdukciju novih vrsta drveća i grmlja najveću važnost i ulogu imao je inž. Miloš Komadina, koji je projektirao i sve značajnije parkove, drvorede i vrtove u tadašnjem Mostaru.

U razdoblju između dva svjetska rata dolazi do osnivanja prvih rasadnika u gradu, a i nadalje se unose nove biljne vrste u mostarske parkove i drvorede. U ovom vremenu introducirane su: *Melia azedarach* L., *Albizia julibrissin* Durazz., *Ulmus pumila* L. var. *arborea* Litvin. i *Diospyros lotus* L. (Šolić, 1974.).

Nakon drugog svjetskog rata u mostarske drvorede, parkove i vrtove nastavljaju se introdukcija novih vrsta i kultivara uresne dendroflore.

Današnje stanje istraživanih drvoreda

Zbog izuzetne vrijednosti drvoreda, ne samo kao ekoloških, već i kao povijesno-spomeničkih cjelina, trebalo bi znatno više pozornosti posvetiti ovoj problematici.

Drvoredi Mostara, a napose povijesne aleje platana i lipa, s obzirom na nedavna ratna stradanja velikim dijelom su oštećeni i ugroženi. Pojedina stogodišnja stabla u alejama odumiru, i to uglavnom zbog neadekvatne i zakašnjele sanacije manjih oštećenja, neodgovarajuće zaštite od štetnika, neprimjerene sječe velikih grana radi regulacije prometa, povećanja asfaltnih površina unutar drvoreda preko 95%, mehaničkih oštećenja kore debla uzrokovane prometlima, površinskih ili dubljih zasjekotina od gelera, zagađenja zraka štetnim plinovima, zbijenosti tla i sl.

Sve to uzrokovalo je manja mehanička oštećenja kore ili dublje rane (šupljine) u kambiju i srcu debla, kao i lomljenje provodnica debla i grana na

značajnom broju stabala. Također dolazi i do smanjenja vitalnosti tih stabala, te gubljenja njihove estetske funkcije. Na stablima s većim i dubljim oštećenjima dolazi i do jačih napada gljiva i insekata koji dodatno pogoršavaju zdravstveno stanje tih stabala. Značajan broj stabala u ovim drvoredima već je potpuno odumro a zbog opasnosti od lomljenja grana ili čitavih stabala ugroženi su i sami ljudi te materijalna dobra. Zbog toga je nužno provesti što hitniju sanaciju ovih drvoreda utemeljenu na stručnoj procjeni, koja će ocijeniti zdravstveno i sigurnosno stanje svakog pojedinog stabla. Na osnovi ocjene stanja, za svako pojedinačno stablo treba predložiti mjere sanacije i zaštite, te eventualnu zamjenu istom vrstom (Lochert, 1986., 1987.).

Slika 5 i 6 proširenjem kolnika došlo je do "urastanja" debla u kolnik čime se povećava opasnost fizičkog kontakta stabla i prometala; briga za ovu platanu je već zakašnjela (snimljeno 2004.)

Ulica kneza Branimira dio je magistralnog puta M6-1. Velika frekvencija prometa, a napose velikih prometala kroz ovu ulicu, uzrok je mnogih mehaničkih oštećenja samih stabala. Budući da je aleja orijentalne platane u ovoj ulici zaštićena kao dendrološki spomenik prirode I kategorije, bilo bi

nužno izvršiti regulaciju prometa, te sav kolni promet izmjestiti iz ove ulice i istu pretvoriti u šetalište, kao što je i Ulica Nikole Šubića Zrinskog koja čini logični nastavak spomenute ulice.

Slika 7 površina ispod krošnje potpuno je pokrivena asfaltom (snimljeno 2004.)

Slike 8 i 9 oštećenja na stablima nastala zbog ratnih razaranja i oštećenja (snimljeno 2004.)

Slike 10 i 11 – prazna mjesta zasađuju se mladim stablima bez ikakve zaštite; primjerak stogodišnjeg stabla (snimljeno 2004.)

ZAKLJUČAK

Povijesni mostarski drvoredi i šetališta, kao bitni i prepoznatljivi elementi u slici grada, posebno su ugroženi te izloženi mnogobrojnim negativnim čimbenicima rasta i razvoja grada.

Prema tome jedan od najvećih zadataka krajobraznih arhitekata i stručnjaka koji se bave ovom problematikom trebalo bi biti očuvanje i zaštita vrtne i parkovne baštine kao dijela nacionalnog i kulturnog nasljeđa. Na žalost, svjedoci smo da se u većini slučajeva ovoj problematici pristupa krajnje neprofesionalno i neodgovorno o čemu nam svjedoči i sam izgled spomenutih spomenika kulture danas.

LITERATURA

Borzan, Ž., 2001.: Imenik drveća i grmlja: latinski, hrvatski, engleski, njemački sa sinonimima. Hrvatske šume, Zagreb.

- Lochert, V.**, 1986.: Stabla na ulicama suvremenog grada. Hortikultura, br. 3-4, str. 33-37, Zagreb.
- Lochert, V.**, 1987.: Njega stabala u praksi. Hortikultura, god. 54, br. 3-4, str. 33-34, Zagreb.
- Pehar, J.**, 1970.: Funkcionalnost zelenih površina Mostara. Magistarski rad, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Pichler, A.**, 1899.: Slike iz mostarske flore. Peti godišnji izvještaj Velike gimnazije u Mostaru objavljen na kraju školske godine 1898.-99., Mostar.
- Pichler, A.**, 1902.: Flora hercegovačkih grobalja. Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, XIV, Sarajevo.
- Šolić, P.**, 1974.: Prilog poznavanju nesamonikle dendroflore parkova i nasada Mostara i okolice. Hortikultura, Split.

Adresa autora - Author`s address:

Primljeno - Received: 26. 02. 2004.

Mr. sc. Katica Arar
Agronomski fakultet,
Kralja Zvonimira 14
88000 Mostar